
Intervenció en contextos de violència intrafamiliar: casos pràctics

PID_00250815

Ignacio Escudero González

Temps mínim de dedicació recomanat: 3 hores

Índex

Introducció.....	5
1. Cas 1: Família amb dany estructural. Una història d'abandonament i de violència.....	7
1.1. Resum del cas	7
1.2. Paraules clau	7
1.3. Plantejament de la situació	8
1.3.1. Motiu de la consulta	8
1.3.2. Aspecte que es pretén treballar i millorar	8
1.3.3. Genograma familiar	9
1.4. Antecedents i context	10
1.4.1. Història del problema o cas i dinàmiques familiars i contextuals	10
1.4.2. Intervencions anteriors	11
1.5. Exploració psicològica i psicoeducativa (recollida de variables i de dades)	12
1.5.1. Avaluació	12
1.5.2. Hipòtesi, diagnòstic i orientació de la intervenció	12
1.6. Intervenció	13
1.6.1. Objectius de la intervenció amb la Paola	13
1.6.2. Objectius de la intervenció dels fills	15
1.6.3. Programa d'intervenció	15
1.6.4. Eines de treball	15
1.6.5. Aplicació o desenvolupament de la intervenció	17
1.6.6. Evolució o curs de la intervenció	17
1.7. Valoració o resultats de la intervenció	19
1.7.1. Revisió o finalització de la intervenció i seguiment	19
1.8. Qüestions per a reflexionar	19
2. Cas 2: Maltractament institucional.....	21
2.1. Resum	21
2.2. Paraules clau	22
2.3. Plantejament de la situació	23
2.3.1. Motiu de la consulta	23
2.4. Antecedents i context	24
2.5. Exploració psicològica	24
2.6. Intervenció	24
2.6.1. Aplicació o desenvolupament de la intervenció	26
2.6.2. Estratègies i tècniques d'intervenció	29
2.7. Qüestions per a reflexionar	30

3. Cas 3: conflicte de lleialtats en un punt de trobada familiar	32
3.1. Resum del cas	32
3.2. Paraules clau	32
3.3. Plantejament de la situació	32
3.3.1. Motiu de la consulta	32
3.3.2. Aspecte que es pretén treballar	32
3.3.3. Descripció dels subjectes o dels col·lectius implicats	33
3.4. Antecedents i context	33
3.4.1. Intervencions anteriors	34
3.5. Exploració psicològica i psicoeducativa	34
3.5.1. Hipòtesi, diagnòstic i orientació de la intervenció	35
3.6. Intervenció	35
3.6.1. Objectius de la intervenció	35
3.6.2. Aplicació o desenvolupament de la intervenció	38
3.7. Valoració	40
3.8. Qüestions per a reflexionar	40

Introducció

La presentació d'aquests casos té per objectiu que l'estudiant prengui consciència de la pluralitat d'escenaris en els quals apareix la violència intrafamiliar, de vegades de manera més explícita i d'altres no tan aparent. És una manera de poder conèixer com és un procés d'intervenció, en el qual hi ha múltiples factors en joc, i com hem d'anar adaptant els nostres coneixements a mesura que es desenvolupa el cas.

La idea és apropar una mica més els alumnes al treball amb la violència intrafamiliar mitjançant situacions reals, amb la finalitat que puguin identificar-se amb el rol del professional i puguin connectar amb els sentiments dels personatges que apareixen en escena. Així mateix, es pretén que puguin veure quines parts de la teoria explicada es posen en joc i com, de vegades, la teoria no sempre és aplicable per complet a la realitat. És a dir, que els alumnes puguin prendre consciència que els conceptes teòrics només són un punt de partida, una eina (no un llast) amb què articular el treball amb les famílies.

1. Cas 1: Família amb dany estructural. Una història d'abandonament i de violència

1.1. Resum del cas

La manera com s'estableixen les relacions en la família d'origen i el context en el qual es neix marquen molt l'esdevenir de la nostra forma d'interaccionar amb el món extern. Quan aquestes relacions estan marcades per l'abandonament i la violència, i el context és un entorn hostil, la supervivència serà l'únic camí per a defensar-se de l'amenaça del món extern.

La supervivència es planteja com una fugida cap endavant, a la recerca de mitigar les ferides que necessiten negar el passat per a protegir-se d'allò que no pot ser elaborat, i convertint la fugida a la fantasia en l'únic element protector; un refugi per a començar a crear, però que a mesura que augmenta necessita eines per a poder gestionar el fet d'estar en el món; la criança dels fills, les relacions amb els altres, el desenvolupament personal d'un mateix... són processos immersos en la vida pels quals, de vegades, si no els confrontes, pots pagar un preu excessiu i que genera danys difícils de reparar a un mateix i als altres.

Una mare vídua, amb un historial d'abandonament i una infància difícil, maltractada, i amb tres fills convertint-se en adults en un món en el qual ella difícilment va manejar-se d'una manera sana és l'entrada en el context d'aquesta teràpia de família.

Treballarem aquest cas perquè és un exemple en la casuística de com la violència està present sense «que sembli ser un problema en les relacions», sense ser el que es demanda de manera explícita però acompanyant en les interaccions, una violència que no es va poder resignificar per a veure'n l'abast implícit, perquè quan s'està immers en l'hostilitat, si no es coneix una altra manera de fer, d'estar, es converteix en una cosa usual i passa a formar part de la quotidianitat.

Aquest cas fou atès des d'un context públic, la qual cosa condiciona la intervenció amb els seus avantatges i inconvenients, com s'explica en els següents apartats.

1.2. Paraules clau

Abandonament, violència, ràbia, inclinació, pseudorrols, secrets familiars.

1.3. Plantejament de la situació

1.3.1. Motiu de la consulta

La Paola, d'origen brasiler, és la mare de tres fills, que arriba a la consulta derivada d'una treballadora social dels serveis socials; els fills de la Paola (de 17 i 14 anys) presenten comportaments disruptius, diu. Un d'ells ha abandonat els estudis i l'altre amb prou feines apareix pel centre educatiu. És una mare que necessita treballar la relació amb els fills, perquè passa temps fora, i els nois, diu, no la respecten. La filla, la gran (de 20 anys), mai no ha vingut a Espanya, viu al Brasil amb la seva parella i són a punt de ser pares d'una nena.

Aquí tenim el que es considera el motiu aparent de consulta, que és important veure sempre com la punta de l'iceberg, és a dir, no hem de quedar-nos només amb allò que ens diuen que preocupa, però sí que ens serveix per a anar estirant el fil amb la finalitat de veure què sustenta allò que es veu més aparentment (el símptoma).

Quan una família arriba derivada d'uns serveis socials, ja significa que hi ha una baixa estructuració familiar i poca contenció emocional, generalment relacionada amb una fallada en processos de maternatge.

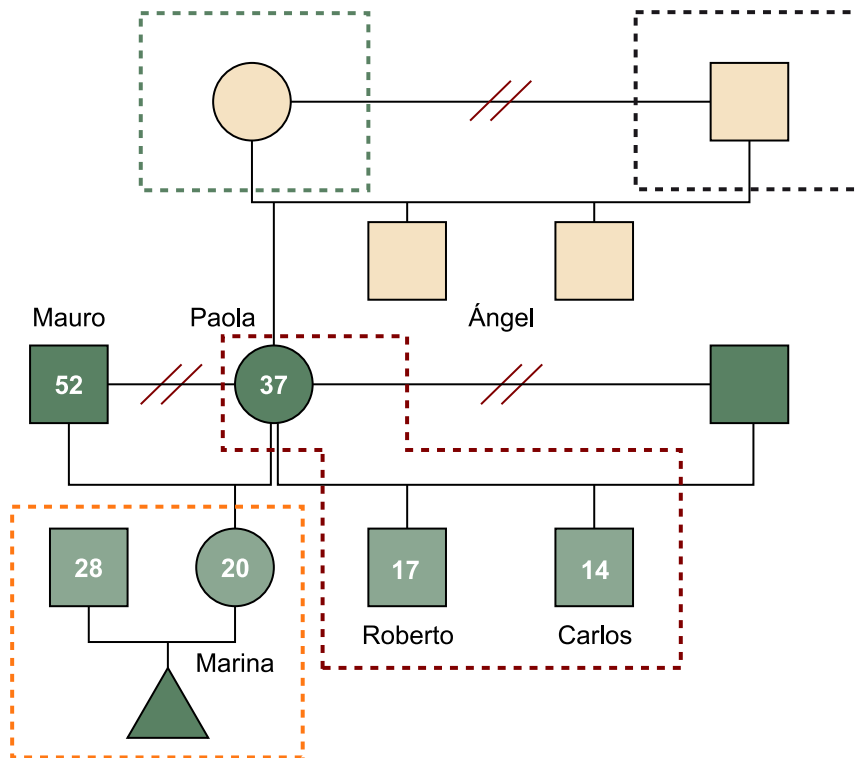
En les sessions inicials, dedicades a la valoració del cas, apareix una dona elegant, educada, atenta, molt ben vestida, que crida poderosament l'atenció per la dissonància amb la història que explica la treballadora social que ens la deriva, i també xoca per la seva manera de vincular-se amb mi en aquests primers compassos: col·laboradora, mirant als ulls, amb certs trets seductors alhora que ingenus. Un primer contacte amb els pacients per a veure des d'on se situen respecte a la teràpia sempre és una dada que aporta molta informació per a valorar quines expectatives tenen i què n'esperen.

1.3.2. Aspecte que es pretén treballar i millorar

Amb aquesta demanda aparent, ja sabem que el nostre treball estarà centrat en l'exploració del vincle d'aquesta mare amb els fills, que sembla danyat. Per a això, ens cal, com a mínim, explorar la seva història de família d'origen per a entendre com es va criar, així com per a potenciar-ne el rol de mare en l'actualitat. Però també hem de «desemmascarar» aquesta imatge tan dissonant de si mateixa pel que fa a la situació vital.

1.3.3. Genograma familiar

Figura 1. Genograma de la Paola

La Paola és una dona brasilera de 37 anys, amb dos fills del mateix pare (i l'altra filla reconeguda per ell, però fruit d'una altra relació esporàdica), que mor de càncer l'any 2010, quan ja no estaven junts, i que havia vingut a Espanya sola l'any 2006.

La Paola és la gran de tres germanes amb una història d'abandonament. La mare surt de casa quan ella tenia 9 anys i no en tornen a saber res més. El pare no tenia capacitat per a tenir-ne cura i mai no estava a casa, per això ella i les germanes se'ns van a viure amb la padrina.

Amb 13 anys manté la primera relació sexual amb un home gran, i hi ha una etapa de consum de tòxics en l'adolescència. Posteriorment, amb 17 anys té la seva primera filla amb algú que l'abandona quan es queda embarassada.

Arriba a Espanya amb 27 anys, i s'està un temps a Eivissa amb una parella que havia conegut a internet, i que és qui la porta fins allà (relació basada en el sexe que no dura gaire, ja que és sotmesa a trobades sexuals amb tercers i altres conductes sexuals vexatòries que ella no acaba d'aprovar dins d'una relació de parella).

Té una segona relació a Espanya, amb un altre home que coneix a Marbella, i la relació dura cinc anys, fins que el denuncia per maltractament psicològic, físic i violació.

Ve a Madrid i comença una relació amb un home divorciat des de fa tres anys i amb dos fills, que és el temps que fa que hi és.

Té estudis de batxillerat i mai no ha treballat. És prostituta «de clients de luxe de llarga durada». Ho manté en secret i ningú no ho sap (l'obliga a portar una doble vida).

La seva filla gran viu a Brasil amb la seva parella, està embarassada i no tenen gaire recursos. Manté una bona relació amb ella i li envia diners mensualment. La relació de la Marina amb els seus germans és escassa per la distància física.

Els fills, en **Roberto** (17) i en **Carlos** (14), estan a Madrid des de fa dos anys, quan els hi va portar la mare. Mantenen una relació de rivalitat i de desacords, però en Roberto es preocupa i defensa el seu germà sempre que pot davant de terceres persones.

1.4. Antecedents i context

1.4.1. Història del problema o cas i dinàmiques familiars i contextuals

La problemàtica del cas se situa en diverses esferes.

En el pla intrapsíquic: mai no ha establert una inclinació segura amb les seves figures de rellevància, la qual cosa la posiciona en una escena de qüestionament constant d'ella mateixa (vinde ansiós-depressiu). Dificultats en la diferència cos-psique; sempre ha buscat en les relacions amb els homes una seguretat que mai no ha trobat. D'una banda, les parelles amb les quals ha estat sempre han sigut més grans que ella; i, d'altra banda, ha adoptat un rol masculista per a satisfer l'home des del punt de vista que ha cregut que tenia valor per a ells, és a dir, per mitjà del cos (és una dona atractiva, prima, pits operats, educada, que va al gimnàs diàriament i que és coqueta).

En el pla del rol maternal: mare amb pocs recursos per a contenir, empatitzar i transmetre, com a conseqüència de la seva història familiar poc nutritiva. Lluita constant entre allò que ha de ser (la criança, la qual cosa desitja com a mare i les expectatives amb els nois) i allò que acaba essent pel seu funcionament bàsic. «Perquè els nois tinguin de tot i no els falti de res com em passava a mi, no els explico quina és la realitat de la meua vida (història familiar, prostitució, relacions)». Els fills han crescut amb una «mare de mentida».

El vincle d'aquesta mare amb els fills està molt afeblit, ja que ella ve a Espanya quan ells tenien 4 i 7 anys, i els porta cap aquí amb 14 i 17 anys. La vivència d'abandonament d'aquests nois és considerable, ja que en aquest temps els missatges que se'ls transmeten sobre per què va marxar la mare i què hi fa a Espanya no són reals.

Quan els nois vénen a Madrid, el gran ja començava a delinquir al Brasil, i volia venir per a fugir de tot el que li passava, en canvi el petit és obligat a venir. Això es tradueix en una mala relació del menor amb la mare, i en comportaments disruptius del gran.

La mare i els dos nois conviuen en un pis llogat, i la relació de parella que té ara la Paola ja fa tres anys que dura. Ell està divorciat i rebutja els fills d'ella, perquè diu que els impedeixen viure junts. És un home amb estudis universitaris, economista, de posició mitjana-alta i 15 anys més gran que ella. Ell adopta un rol paternal i protector amb un component alt de frustració perquè no aconsegueix rescatar-la de la seva «altra vida». La relació oscil·la entre l'enamorament (tot va bé si ells dos estan sols; amor impossible i idealitzat) i períodes sense parlar-se per la frustració d'ell de no poder acceptar la Paola en tota la seva dimensió (ella li és sincera i no l'enganya amb el tema de la prostitució). La manera que té la Paola d'exercir la prostitució des que està amb aquesta parella és curiosa: només ho fa esporàdicament, a llarg termini, i amb una persona que viu a l'estranger, que és 25 anys més gran que ella i li paga tot el que necessita a canvi dels seus serveis quan ell la necessita, o bé a Anglaterra, o bé a Espanya. El descriu com un pare per a ella.

Treballar en l'àmbit públic permet poder beneficiar-se del treball en xarxa, i aquest cas, amb les seves característiques, s'hi presta. S'implicarien els següents recursos:

- **Escola.** Seguiments i coordinacions amb el tutor del centre.
- **Serveis socials.** Treball amb la treballadora social per a ajudar en la recerca d'ocupació, ajudes familiars, i amb l'educador per al treball amb els nois en el domicili i recerca d'activitats amb la finalitat de motivar-los.

1.4.2. Intervencions anteriors

Prèviament a l'arribada al centre de la Paola, la intervenció de què es té constància és d'un treball individual amb ella a conseqüència de l'episodi de violència de gènere patit per l'anterior parella (posteriorment seria condemnat a sis anys de presó i els mateixos d'ordre d'allunyament per violència física i violació). Poc després de començar la teràpia, el fet que la seva parella pogués ser condemnada li generava culpa.

D'altra banda, el fill gran ha anat a dos psicòlegs. Diu que les intervencions no han servit de res perquè no ha aconseguit vincular-se amb el professional, i continua sense respectar ningú.

1.5. Exploració psicològica i psicoeducativa (recollida de variables i de dades)

1.5.1. Avaluació

En casos com aquest, que estan en el context de la mancança, sempre apareix el caos a l'hora de recollir informació perquè són pacients amb vides molt desordenades i amb molts salts cronològics acompanyats de dades moltes vegades greus.

Acostuma a haver-hi una distorsió cognitiva en la manera d'explicar la seva biografia, que es tradueix de vegades en com es narren els fets vitals, ja que són capaços de barrejar els aparentment normals amb els greus sense canviar el to del discurs.

Van caldre diverses sessions per a poder ordenar les dades biogràfiques amb entrevistes i reunions i altres recursos.

D'una banda, la història personal i familiar d'aquesta dona (coordinació amb serveis socials i la psicòloga que l'atenia) i, d'altra banda, la història escolar i social dels nois (escola, serveis socials).

Finalment, el treball coordinat amb fiscalia de menors, ja que els nois començaven a tenir problemes amb la justícia per furts de poca rellevància, consum i bandes. Com que estan en tractament i col·laboren, i és la primera vegada, s'acorda que les penes siguin mínimes per a veure com evolucionen.

1.5.2. Hipòtesi, diagnòstic i orientació de la intervenció

En aquest cas ens basem en la hipòtesi que quan hi ha una manca de base en les inclinacions de la infància, en la vida adulta l'ésser humà ha de manejar-se amb els instruments que ha après, que entén que són els que valen, i quan no és així apareixen els símptomes com a elements avisadors que alguna cosa falla; com aquesta mare, que va tirar endavant fent-se un lloc al món des del qual ella creia que es faria valer (mare molt jove amb la fantasia de criar aquests fills donant-los allò que ella no havia rebut; des del pla material i l'afectiu), i de tenir en la vida una posició que la fes no dependre de ningú.

Quan els nois vénen a Madrid i li fan de mirall de la realitat, allò que li retorna és el seu buit existencial, i entra en depressió; apareix la crisi vital (la defensa en forma de fugida comença a no tenir sentit, no hi ha més eines i es deprimeix). És a dir, la mare presenta un **trastorn de la inclinació amb una**

depressió reactiva, i els nois, d'altra banda, tenen un **trastorn adaptatiu** que comparteixen; el menor està en la fase adolescent de dol davant de la vida adulta amb molta ràbia i sense un quadre específic clar diagnosticat, i el gran presenta trets de conductes antisocials.

Així, doncs, amb aquestes dades la intervenció s'orientarà cap a un treball en dues parts. En un primer moment, treball amb la mare amb la finalitat de donar-li suport, autoestima, comprensió de la seva realitat i fer-la competent en funcions maternals. D'altra banda, treball amb els nois des d'altres dispositius (amb el gran, ajuda en la recerca d'ocupació, i amb el petit, suport escolar, educador social, i recerca d'activitats amb la finalitat de trobar motivacions i vincles segurs).

En un segon moment es va treballar la relació mare-fills; posar en veu alta secrets, expressar el que pensa cadascú, revincular.

1.6. Intervenció

1.6.1. Objectius de la intervenció amb la Paola

Treballar la seva identitat

Respondre a la pregunta «qui sóc?» és un exercici difícil perquè suposa assumir allò que no s'és, i la Paola viu més fugint d'allò que no és, que reconeixent allò que és, perquè li fa por. Per mitjà dels seus secrets és possible començar a treballar això: d'on vénen els diners?, a què em dedico?, quina és la situació real familiar? Sempre hem d'entendre la mentida; és un element valuós de protecció amb la missió de salvaguardar-nos d'una cosa que no podem afrontar, fins que creixen més del que es poden ocultar i l'entramat s'enfonsa, amb la qual cosa es genera una crisi en forma de símptomes.

«Si reconec les meves mancances, connecto amb el meu fracàs vital i em deprimeixo.»

Allò que li genera el món de la prostitució li serveix per a aparentar que és una dona solvent, amb mitjans econòmics, que els altres la tracten amb respecte, que els seus fills la veuen com algú que va venir a Espanya amb un sentit professional, i li dona suport personalment en el seu projecte de mare que deixa els fills al Brasil. És la construcció d'un món fictici que la duu a un ritme de vida que la fa dependre cada vegada més de la prostitució: lloguer de la casa, estudis dels fills i capricis que els concedeix, enviament de diners a la filla, gimnàs, sortides, etc. Despesa mitjana mensual de 4.000 euros.

Aquest secret, que va lligat a la vergonya de «sóc una mentida», la condemna a no tenir relacions socials ni cap amistat. Això feia augmentar més les seves dependències amb els homes en les seves relacions, la seva frustració amb si mateixa (desgast vital per encobrir el secret) i, d'altra banda amb dos adolescents descobrint la vida adulta. És l'aparença continuada: semblar que té una feina, que té una imatge estupenda, que té un rol dins de la seva família.

Potenciar el seu rol matern

Una cosa que cridava l'atenció és el patiment que li generava el fracàs com a mare. Fer una nova lectura dels vincles reals mare-fills, de tot el que no s'havia pogut viure i compartir, d'empatitzar enfront de les emocions dels fills sobre la seva absència, de dir en veu alta les seves fantasies com a mare, que s'imposa ella com a mare, de la relació entre el seu benestar i la capacitat per a tenir cura de l'altre.

Família d'origen

Preguntes com qui són els meus pares per a mi, què em podien donar i com em van tractar, les meves figures de referència, deutes pendents, connexió entre jo filla i jo mare... són qüestions que haurien de treballar-se.

Resignificació de la violència

El treball terapèutic amb violència sempre va encaminat a poder posar-li paraules per a generar una resposta incompatible. Quan les paraules s'acaben, s'agredeix. Cal dotar de significat la violència.

En el pla relacional intrafamiliar, trobem el següent:

- Del petit cap a la mare (desqualificacions, insults, cops a objectes). La culpa del seu abandonament: «per què te'n vas anar». Li exigeix compensar-lo en l'àmbit material per a omplir aquest buit, i la qüestiona com a figura d'autoritat: «qui ets tu per a donar-me lliçons si ets la primera que no s'ocupa de si mateixa». S'omple de ràbia enfront de la figura de la mare. Un altre mecanisme d'agressió del noi cap a la mare són crides d'atenció (absentisme del centre escolar, denúncies de la policia per furt).
- De la mare cap a en Carlos (insults, desqualificacions). Se sent molt amenaçada pels qüestionaments del fill i molt frustrada per no poder fer valer la seva condició de mare, de no poder contenir-lo, i de sentir-se rebutjada per l'esforç que fa per donar-li el millor: «com que ets el meu fill, m'has de fer cas».
- D'en Roberto cap a la mare (insults). Generalment es produeixen en situació de consum del noi (alcohol i haixix): «jo faig el que vull a casa», «fica't en les teves coses i deixa'm en pau». Algunes conductes serien: portar amics

a casa sense permís a la nit i consumir haixix i alcohol, música alta, portar una noia a casa i mantenir -hi relacions sexuals, anar per casa sense roba.

1.6.2. Objectius de la intervenció dels fills

- 1) Eliminació de conductes lesives: consum, violència psicològica i física.
- 2) Elaboració de la seva història familiar: recerca de la seva identitat.
- 3) Secrets familiars, mites.
- 4) Potenciar l'adaptabilitat social (recerca de recursos afins a les seves inquietuds, millorar les relacions amb els altres, davant de la sospita de contactes amb bandes, i motivació pels estudis del fill petit i recerca d'ocupació per al gran).

1.6.3. Programa d'intervenció

En treballar el cas des d'un context públic, la freqüència de les sessions és més espaiada del que seria òptim per a aquest tipus de casos, ja que exigeixen un alt grau de contenció i una forta vinculació. Així, doncs, el treball es desenvolupava una vegada cada tres setmanes de mitjana, amb una durada d'una hora cada sessió.

El treball es va dur a terme durant tres anys; els dos primers anys, amb la mare sola, i l'últim, amb els nois i la mare.

1.6.4. Eines de treball

Les tècniques utilitzades en el treball són majoritàriament entrevistes, combinades amb tècniques psicodramàtiques (treballar mitjançant la representació d'escenes temudes, amb la finalitat de connectar amb les emocions que susciten aquestes escenes triades per la pacient). Com que hi ha un espai de tres setmanes, també treballàvem amb material per a casa (reflexionar sobre el que s'ha parlat i projectar sobre el futur). L'objectiu és augmentar la capacitat d'*insight*, i així ampliar la seva perspectiva sobre les situacions que planteja.

L'enquadrament de treball parteix d'una **visió psicodinàmica-sistèmica** que treballa, d'una banda amb l'entorn familiar i les relacions que s'estableixen entre ells, i d'altra banda, amb un treball en xarxa i un **enfocament multiprofessional** (educadors, treballadora social, psicòlegs, fiscalia de menors, escola).

De vegades les eines de treball són tècniques procedents de la sistèmica (genograma, mites familiars, secrets, tècniques narratives, origen de família, jerarquies), tècniques més cognitiu-conductuals per mitjà d'autorregistres amb els nois per a presa de consciència de la violència, i tècniques psicodramàtiques

que mostren de manera gràfica aspectes relacionals no verbalitzats, manera d'avaluar el moment familiar, o com a eines per a potenciar el treball cap al futur mitjançant les resistències.

- Per exemple, en les sessions d'avaluació, de vegades es van emprar eines psicodramàtiques. Així, doncs, a la mare se li demana un exercici que és l'**àtom social**, basat en l'exploració del jo i de la seva identitat, i consistent a portar a la sessió de manera fantasiada però representada la gent que per a ella és significativa en la seva vida, i a partir d'aquí veure quins tipus de relacions té establertes amb les persones que ha triat. Aquesta mare només ens porta els fills, la qual cosa la connecta amb la solitud i la fa entristir, i quan explorem la qualitat del vincle amb els nois és fràgil i només es manté des de la fantasia. Denota un jo feble, altes necessitats dependents, simptomatologia depressiva i grans mancances, ella connecta amb aquests aspectes i poden començar a comentar-se.
- Amb els nois, de manera avaluativa, es va treballar amb l'**elaboració d'escultures desitjades i temudes** de les relacions familiars. És una manera d'explorar les fantasies temudes i desitjades, veure de què estan fetes les seves pors i quina distància hi ha entre el que un sent que té, i el que desitjaria. El que hi hagi enmig d'aquestes dues escenes és el que s'haurà de treballar. Així, doncs, en aquest treball el que venien a manifestar ells era el temor d'acabar sols, a la presó, sense ningú al costat, o com la seva mare, que passa de la gent i no es preocupa.
- En l'escultura desitjada eren capaços de tenir una parella, tractar-la bé i tenir fills, tenir bona relació amb la mare, poder explicar-se coses i no necessitar ficar-se en embolics. Tots dos es veien amb diners i treballant, i essent caps de família.
- Des de les estratègies sistèmiques, en l'avaluació, l'elaboració d'un genograma de manera conjunta per a tots ells va servir per a començar a parlar de la significació de cada membre de la família, i del que representava per a cadascun. Hi havia una gran dissonància entre el que la mare podia explicar i el que els nois deien.

Durant el procés d'intervenció amb els nois, es van utilitzar **tècniques narratives**, demanant-los que escrivissin una carta que mai no ensenyarien a cada membre de la família que ells volguessin, explicant-los com els veuen, què voldrien d'ells, què els demanarien i com els agradaria que anessin les coses.

També amb ells es treballa amb **tècniques corporals** destinades al control de l'agressivitat (se'ls ensenya a identificar el cos amb les seves emocions, les seves postures, la relaxació). Tenien una enorme dificultat per a poder relaxar-se, per a permetre's reconèixer-se. Quan es parlava del que podia interferir, la ràbia era la paraula més anomenada.

Amb la mare es treballa molt amb les escenes de fracàs, d'autoestima baixa, d'identitat, de vergonya i de projecció de futur. La tècnica psicodramàtica de la cadira buida, en la qual des de la fantasia ella seu davant d'ella mateixa i

parla sobre els seus aspectes més fràgils (posar en veu alta els seus temors, les seves defenses i les seves forteses), per a ajudar-se i enfortir el seu jo. També es duu a escena algú que ella tingui en estima i sigui un exemple per a ella, algú que li doni força. Tria la seva padrina i conversa amb ella des dels seus temors. Posteriorment, en un canvi de rols, ella demana ocupar la posició de la seva padrina i parla a aquesta Paula feble per a aconsellar-li què pot fer. És un treball destinat a enfortir rols (de mare, de dona, de filla).

1.6.5. Aplicació o desenvolupament de la intervenció

El treball es realitza en un total de 45 sessions (30 són amb la mare i 15 amb el grup familiar).

La implicació per part de la mare és força alta; en general no falla a les cites, excepte en moments en els quals cursava amb escenes de la vida dolorosa, quan de vegades fallava, encara que posteriorment això podia ser treballat en sessió.

Pel que fa als nois, en les sessions finals el gran no venia com a conseqüència d'una feina, que va ser capaç de mantenir.

1.6.6. Evolució o curs de la intervenció

Pel que fa al primer moment de treball amb la mare

El primer és fer-li veure que és el personatge principal de tota la problemàtica; com en moltes demandes al principi en la teràpia, vol que el canvi vingui dels altres. «Tot aniria millor si els nois canvien.» Ha de començar per ella si vol aconseguir alguna cosa, cal ajustar l'expectativa de treball.

En segon lloc, començar a treballar amb la seva història de vida, amb aquelles parts de la seva vida de les quals renega (per a ella, la prostitució és una cosa que necessita, però que no pot reconèixer davant dels altres perquè connecta amb la història de la seva família d'origen: «vaig venir a Espanya per a trobar una solució a tot el que no m'agradava allí i demostrar que podia fer coses diferents, i he acabat fent el mateix, amb el pes que en depenc tant que no puc deixar-ho»). Desmuntar mites és imprescindible per a construir nous escenaris; el procés d'explicar-ho en veu alta, de compartir-ho i de començar a dir-ho als seus fills va ser un pas complex, però a la llarga enriquidor per a treure's un llast i per a obrir-li la possibilitat d'establir relacions amb altra gent.

Sorprenia escoltar com hi havia una cosa que ella no tolerava, «que em cridin», això li generava un alt grau d'estress i de frustració perquè amb els seus fills vivia en aquest estat constantment. Això pertanyia a una «empremta reactivadora d'esdeveniments passats en la seva història», en la seva família d'origen, d'allò que va fugir, en la seva reproducció en la relació de parella abusadora i ara amb els seus fills, representava el fracàs en la seva vida. Resignificar aquesta

història, prendre perspectiva, parlar d'aquests pensaments punitius, i separar allò que és seu d'allò que és dels altres és imprescindible en escenaris en els quals la ràbia, la culpa i l'agressivitat es barregen. Una persona amb el temps tendeix a fer-ho tot seu.

Pel que fa al treball familiar amb els nois

Posar en alt les demandes de cadascun:

Carlos: missatge ambivalent cap a la mare: «t'estimo, però t'odio», «necessito estimar-te, però em vas abandonar i el que veig de tu no m'agrada». A casa la mare amb prou feines té un ordre, té absències de dies que els justifica o ho fa mentint, no té amigues i no treballa: «qui ets tu per a dir-me què haig de fer si tu no fas res?». Quan la mare explica al noi d'on provenen els diners i el que fa, a ell li costa acceptar-ho, i malgrat que el missatge extern és de comprensió, quan s'enfada li ho recrimina. És un procés que triga a assimilar.

Roberto: necessita ser independent i ocupa el rol del cap de família: «a veure si comencem a ser grans i ens ocupem de les nostres coses». Des que la mare li explica la seva història de prostitució es mostra molt empàtic i proteccionista amb ella.

Paola: «sóc la vostra mare i m'heu de fer cas perquè he fet molt per vosaltres i no sou agraïts». Quan vol que els nois facin alguna cosa, la seva única manera és imposar, i ells no entenen per què es desespera tant.

Com a mare li costa veure que el primer pas perquè els nois comencin a confiar en ella és que la vegin fer allò que els demana, i li costa molt moure's en aquesta direcció. «JO SÓC LA MARE, NO M'HAN DE QÜESTIONAR.»

Escoltar d'on parteix cadascú i ajudar-los a argumentar les seves emocions és dur per a ells. Mai no s'havien escoltat, només s'havien exigit. En la mesura en què poden començar a expressar-se, baixa l'agressivitat, però això no és fàcil pel nivell de descontrol i d'agressivitat que arrosseguen. Hi ha molts deutes pendants d'en Carlos cap a la seva mare per l'abandonament.

És imprescindible que cadascú trobi el seu lloc: quan la mare es comença a formar laboralment, i fa un curs d'un any de perruqueria i estètica i accepta una feina per primera vegada, agafa rutines a casa, posa un cert ordre i comença a transmetre als nois que les coses tenen un sentit; això els calma molt, el petit comença a anar a classe de manera regular, les recriminacions baixen, el gran troba una feina de repartidor, surt menys a les nits, baixa el seu consum i comença una relació de parella.

Les interaccions entre ells comencen a no basar-se en la recriminació, l'insult, la mentida i la desqualificació, i comencen a ser nutritives: et puc explicar, em pots escoltar, podem fer coses junts. Baixa la violència psicològica: «Tu ja ets alguna cosa per a mi».

1.7. Valoració o resultats de la intervenció

Malgrat ser un cas amb danys estructurals evidents, la capacitat de tirar endavant de tots fa de motor per al canvi.

- Eliminació de patrons violents en la comunicació familiar, tant físics com psicològics, eleccions de relacions més sanes per part de tots (ella és capaç de trencar amb la seva parella actual perquè entén que no l'accepta amb els seus fills i el seu passat, el troba a faltar però no torna amb ell).
- Eliminació de simptomatologia ansiosa depressiva de la mare.
- Límits intrafamiliars (cadascú ocupa el seu lloc, apareix el respecte i la confiança).
- Ocupació laboral per al fill gran i la mare, el petit reprèn els estudis i comença a rendir.
- Activació de noves relacions socials.
- Canvi de domicili adaptat a la seva situació econòmica real, deixa d'enviar diners a la filla i final dels capricis per als fills (renúncia a la fantasia).

1.7.1. Revisió o finalització de la intervenció i seguiment

Tots els canvis en el pla familiar són molt visuals quan la història familiar ha pogut ser reanomenada per tots, però aquest cas ha estat tancat amb prou feines fa quatre mesos i necessitarà un suport per a consolidar els passos que s'han fet. Una vegada al mes ens anirem veient. El petit té el suport de l'educador, que també el va a veure a casa per a saber com van les coses; el gran manté la feina des de fa més d'un any i aporta una part del sou a les despeses comunes, i la mare ara valora el que costa guanyar els diners, i malgrat que tingui un sou de mil euros, encara ho viu molt malament.

Quan es tanca un cas d'aquestes característiques, la família sempre té la por de com es manejaran sols, per això les sessions s'espaien progressivament fins que finalment es deixa que ells tinguin la confiança en si mateixos per a resoldre les dificultats que segur que sorgiran.

1.8. Qüestions per a reflexionar

- Si ens situem en el rol del terapeuta, quins aspectes emocionals ha de manejar i tenir ben presents per a tractar el vincle amb aquesta família?
- Com penseu que podran exercir el rol de pare aquests nois?
- Quin paper creieu que té «la violència invisible» en aquest cas?

- Quines altres estratègies d'intervenció o tècniques que heu après en assignatures anteriors aplicaríeu a aquest cas? Des de quin model/s teòric/s? Justifiqueu la vostra resposta.

2. Cas 2: Maltractament institucional

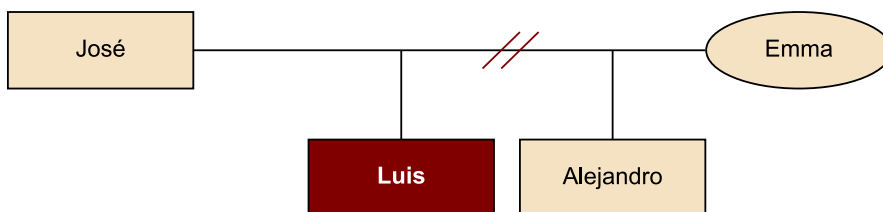
2.1. Resum

Teràpia amb nen maltractat en dues fases i dos moments vitals molt diferents.

Nom: Luis

Derivant: Escola d'en Luis

Figura 1

Nen amb problemes greus d'autoestima acudeix a teràpia i s'observen conductes descontrolades, dibuixos centrats en «monstres lletjos», repeteix històries de por, i parla de pel·lícules no apropiades per a la seva edat de manera insistent. En aquest moment estan immersos en judici per custòdia. El nen explica en sessió la pel·lícula *L'exorcista* amb tot luxe de detalls mentre dibuixa monstres i fa referència al fet que veu aquesta i altres pel·lícules semblants amb el seu pare. M'explica contes sinistres i em demana que no ho expliqui a la seva mare («són secrets»).

El pare és ultra d'un equip de futbol i conegut al poble on viu per ser neonazi (informació obtinguda pel terapeuta, no transmesa per la mare).

La mare, mestra d'infantil, sembla molt feble anímicament i explica que el pare fa el que vol amb ella. Actualment la persegueix, tot i que va tenir una ordre d'allunyament. També diu que és molt agressiu.

Els pares van a teràpia familiar en la mancomunitat de serveis socials del seu municipi, i allà la relació de l'Emma amb la terapeuta és molt dolenta. L'Emma diu que se sent maltractada per ella. El marit té un règim de visites de caps de setmana alterns amb els nens, però la mare els li deixa tres de cada quatre setmanes, malgrat que diu que creu que els pega.

Després de la cinquena sessió, en la qual se li dona un informe que mostra la preocupació per l'afectació del nen i per les sospites de maltractament patern, la teràpia se suspèn bruscament i sense cap explicació.

Onze anys després, el nen demana visitar el mateix terapeuta de quan tenia 5 anys, i fa referència al maltractament patern i les conseqüències patides durant aquests anys, en els quals ha estat sota la custòdia de la mare (fins al 2013), i posteriorment del pare juntament amb el seu germà.

2.2. Paraules clau

Maltractament institucional, abandonament, tècniques projectives, vinculació terapèutica.

Figura 2

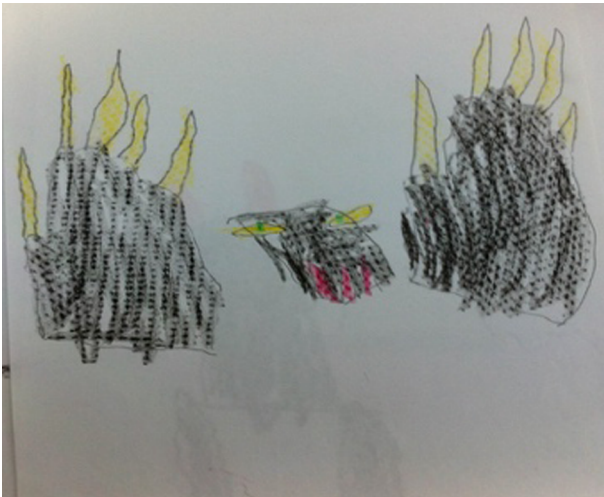

Figura 3

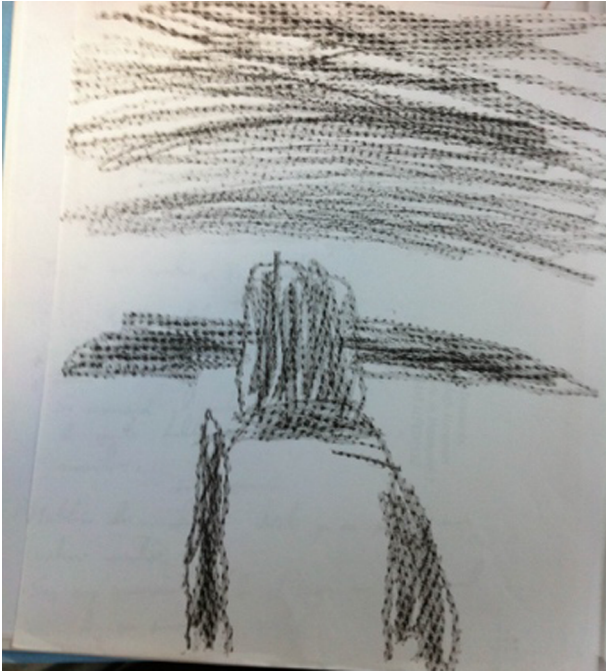

Figura 4

2.3. Plantejament de la situació

2.3.1. Motiu de la consulta

La segona fase de la teràpia es planteja quan en Luis (15 anys, novembre 2016) va a teràpia per petició pròpia.

Síntomes: insomni, dificultat per a concentrar-se, ansietat per a sortir de casa, dificultat per a les relacions socials, atacs d'ansietat freqüents i «por de tornar-me boig».

Explica que amb 12 anys es va escapar de casa per a anar amb el seu pare, després d'iniciar una teràpia familiar en la mancomunitat amb una durada de 18 mesos, i la custòdia va passar a ell.

2.4. Antecedents i context

L'any 2013 va de vacances amb la mare un mes a casa d'una tieta. Durant aquestes vacances explica a la seva mare que el seu pare l'humilia i el maltracta, i es queda a viure amb la seva mare; el germà petit es queda amb el pare.

En Luis explica que des d'aleshores reflexiona i s'adona que el pare l'ha utilitzat per a fer mal a la mare des que té records. També explica que el seu pare consumeix cocaïna i alcohol, i que ho fa davant d'ell i del seu germà. Es mostra molt preocupat pel seu germà, que viu amb el pare, que està a l'atur, que és consumidor de drogues i que, segons en Luis, està molt radicalitzat i deteriorat, i fins i tot paranoic.

Quan recorda els anys passats amb el seu pare, també recorda haver tingut repetidament idees autolítiques, i haver consumit drogues. No veu el pare des de fa dos mesos i no n'ha rebut cap trucada.

2.5. Exploració psicològica

Aspecte a treballar: acordem mirar d'aclarir els seus records i sentiments respecte a la família i tractar al mateix temps els símptomes ansiosos. També haurem de tractar la seva relació amb les institucions que han intervingut, cap a les quals mostra un gran recel i molta ira.

La hipòtesi **diagnòstica** està relacionada amb l'estrès patit, que el pacient anirà referint segons sigui capaç de recuperar els seus records de situacions traumàtiques.

Diagnòstic: en Luis compleix els criteris necessaris per al diagnòstic d'estrès **postraumàtic**.

Marc teòric: el treball s'enquadra des d'un **enfocament psicodinàmic**; es treballa amb la seva capacitat d'*insight* i se l'ajuda a elaborar internament la conflictitat no resolta.

Es tenen de referència les figures d'inclinació lligades a la seva identitat, i el treball es duu a terme amb suport de tècniques projectives, psicodramàtiques i narratives.

2.6. Intervenció

L'objectiu de la intervenció és múltiple. El menor mostra nivells elevadíssims d'ansietat i de preocupació, units a una afectació de l'autoconcepte des de la seva primera infància.

La intervenció s'estructura de la següent manera:

- Quatre sessions d'avaluació, de diagnòstic i de pronòstic.
- Un nombre per a determinar de sessions de tractament.
- Sessions de comiat i de tancament quinzenals, i després mensuals.

Les primeres sessions d'aquesta segona fase de la teràpia són una presa de contacte amb el seu jo. S'ocupen de diferents fronts, entre els quals podem citar:

- 1) El baix estat d'ànim en entendre que el seu pare no se l'estima: en Luis té sentiments oposats respecte a la falta d'interès mostrada pel seu pare. D'una banda, està molt disgustat perquè no ha tingut notícies seves, però al mateix temps està molt enfadat perquè cada dia recorda escenes d'humiliació i de maltractament que el porten a la seva infància. Sentiments que es barregen amb el malestar per sentir-se utilitzat: «em va fer creure que m'estimava per a utilitzar-me i ara que me'n vaig no li interesso perquè ja no li sóc útil», «em va fer creure que la mare m'havia arruïnat la vida», i «ens va utilitzar per a fer fora de casa la mare, que ara veig que era l'únic interès que tenia el meu pare».
- 2) La preocupació pel seu germà. En Luis està molt preocupat per la situació del seu germà, l'Alejandro, perquè creu que és víctima del mateix procés d'alienació que ell encara pateix.
- 3) La solitud per la seva dificultat per a encaixar a l'institut; en bona part perquè mostra les idees radicals que el seu pare li transmet, i que fan que sigui fortament rebutjat.
- 4) La utilització de l'alcohol i de les drogues, que va començar a consumir per a desinhibir-se i dir al seu pare el que pensava, i que es van convertir en un cercle autodestructiu.
- 5) L'alt nivell d'ansietat actual, amb *flashbacks* i somnis relacionats amb escenes de maltractament o d'humiliació protagonitzades pel seu pare. També mostra dificultat per a conciliar i mantenir el son, per a concentrar-se, i té un estat general d'ansietat.
- 6) La confusió de rols amb el seu germà, a qui intenta protegir com un pare. També mostra por de «ser com el seu pare».
- 7) Grans alts i baixos emocionals.
- 8) Fracàs escolar des de fa un curs.

Així, doncs, els **objectius** d'aquesta primera fase serien:

- Compensar l'estat d'ànim des de la contenció terapèutica amb suport farmacològic.
- Presa de contacte amb la seva realitat fent d'agent de realitat (la família, els vincles, la seva xarxa de suport). Permetre-li expressar els seus temors.
- La funcionalitat dels símptomes: consum, ansietat, estrès, simptomatologia depressiva.

2.6.1. Aplicació o desenvolupament de la intervenció

Primeres sessions

Comencem les sessions amb el suport farmacològic que aporta el psiquiatre amb qui treballa. Recepta ansiolítics i un antiepilèptic per a reduir la impulsivitat i l'angoixa.

Contacte amb la seva mare, que ve a la sessió i es compromet a vigilar que es prengui la medicació i a avisar si es hi ha ingesta d'alcohol o de drogues.

En Luis respon molt bé a aquesta prescripció, entre d'altres coses perquè és conscient que quan veu o consumeix drogues perd el control, i té por que la seva ira es descontrola contra el seu pare. Les sessions es mouen en una fase inicial entre el descobriment de records que emergeixen d'escenes violentes i doloroses i el malestar que li produeixen. En Luis sembla tenir pressa per a saber, però en accedir a aquests records sorgeix un enorme malestar que es manifesta anímicament i físicament: «l'altre dia vaig intentar veure la pel·lícula *La resplendor*, que veia amb el meu pare de petit, i em vaig posar malalt, vaig vomitar i gairebé perdo el coneixement».

La missió del terapeuta consisteix a intentar ajudar a frenar aquest entusiasme per a descobrir per què emocionalment afecta massa el pacient. L'accés a les primeres drogues, en aquest cas cànnabis, va originar el record d'escenes que el pacient tenia reprimides, i en la fase inicial de la teràpia va ser capaç d'accedir a aquests records sense l'ajuda de les drogues, però d'una manera massiva i nociva per a ell.

Conforme emergeixen els records, el seu estat d'ànim decau encara més i sorgeixen nous records: «el meu pare ens posava cada dia un enregistrament telefònic en la qual la mare es negava a deixar-nos parlar amb ell», «jo fotia la meua mare tant com podia i ho explicava al meu pare, però sempre em quedava el dubte...».

Durant una primera fase, l'espai de la teràpia es va convertint en un lloc en el qual ventilar emocionalment, per la qual cosa les seves manifestacions de plor i de desesperança són molt habituals. La contenció és difícil perquè hi ha pocs ancoratges emocionals als quals en Luis pugui agafar-se. El terapeuta li retorna el mèrit que té haver sobreviscut a una situació tan dura i haver estat capaç de demanar ajuda essent tan jove.

Quan explorem els sentiments cap al seu pare es descobreix com en són de complexos: «odi, però també tristesa i por cap a ell».

Conforme avança la teràpia, diverses sessions se centren en el seu malestar per l'Alejandro: «el veig i està com un autòmat, em veig a mi fa uns anys». Després d'onze sessions, el Luis contacta amb la seva realitat: «mai no he tingut pare». En teràpia tractem la seva dificultat per a relacionar-se amb altres nois de la seva edat. En Luis reconeix que ha pensat en el suïcidi diverses vegades i aquesta idea, la supervivència malgrat les múltiples dificultats que ha travessat, es converteix en un dels ancoratges que utilitzarà juntament amb la relació amb una de les seves tietes maternes, que es posa a la disposició d'en Luis i de l'espai terapèutic, i passa una tarda a la setmana amb ell a petició del terapeuta, habitualment recordant-li coses bones que feia de petit i aportant-li un suport «maternal» que en Luis reconeix i agraeix. En Luis explica al terapeuta que anys enrere, quan era més petit, n'estava enamorat, i que ara la considerava la seva millor amiga: «la meva tieta em va salvar».

En la **sessió 15**, el pare escriu a en Luis i li demana que torni amb ell. En Luis respon que no ho farà, i demana a la mare que intenti revocar la custòdia perquè no vol tornar a viure amb ell.

Sessions 15-30

Comença una fase de la teràpia (sessions 15-30) dedicada a l'acompanyament en l'elaboració del dol que en Luis ha de fer. Tant:

- el dol per no tenir el pare que creia,
- el maltractament a què ha sotmès la seva mare, encara que de manera inconscient,
- el dol per les seves idees extremistes,
- el dol del maltractament institucional, i
- el dol per una mare poc capaç de defensar els fills.

A més, l'obsessiona no haver-se adonat de la manipulació que ha patit.

Respecte a la relació que ha mantingut amb les institucions, en Luis sent que han col·laborat amb l'estratègia del seu pare i té un profund rebuig cap als serveis socials i els professionals que s'han encarregat de la seva família.

En aquest cas, el **maltractament institucional** es produeix mitjançant la mare, a qui no saben ajudar malgrat constar denúncies de maltractament i sentència ferma contra el pare, que inclou una ordre d'allunyament. Els serveis socials insisteixen amb informes per escrit que el pare està capacitat, malgrat la sentència i malgrat saber-se en el poble on viu que té diversos judicis pendents per delictes relacionats amb el tràfic de drogues o delictes d'odi contra immigrants, i per la seva pertinença a grups organitzats d'ideologia radical.

En Luis és incapaç d'entendre que amb tots aquests antecedents la terapeuta de família que els va assistir durant més de dos anys no entengués que ell no podia parlar contra el seu pare i ara, conscient de la manipulació a la qual va ser sotmès durant anys, emergeix aquesta ràbia contra les institucions.

Hi ha una lluita ambivalent en la qual en Luis se sent profundament culpable del patiment de la seva mare, però, sobretot, del seu germà, que continua vivint amb el pare i que segons en Luis segueix els seus passos, i amb 12 anys ja és consumidor de drogues i està implicat en un grup neonazi del poble.

Durant aquesta fase de la teràpia, en Luis passa per una fase distímica acompanyada per molta angoixa i que no sap manejar adequadament, per això el seu rendiment acadèmic és deficient. D'acord amb la mare decidim no donar importància a les qüestions acadèmiques i centrar-nos en la salut d'en Luis, que comença a fer esport en un club esportiu, on troba suport i comprensió i que serà un estímul durant els propers anys. El club li permet relacionar-se amb nois de la seva edat, i això en millora la sociabilitat. Malgrat ser coneixedors de la seva «història» a la comarca, és molt ben rebut i ell respon amb lleialtat, guanyant-se l'aprovació de tothom i l'amistat d'alguns.

Sessions 30-40

Gràcies al gran esforç d'en Luis i als suports que rep tant de la seva família com del seu nou cercle social, el seu estat anímic comença a millorar ràpidament (sessions 30-40), i també el seu rendiment acadèmic. També desapareix el consum de drogues i queda com a tema pendent el malestar per la situació del germà. En aquest assumpte, en Luis aconsegueix crear la rutina de menjar diàriament amb el seu germà a l'institut on van, i això esdevé un ancoratge que li dona la sensació que pot ajudar-lo. Mentrestant, l'Alejandro està en una situació molt complicada a la llar paterna, ja que no deixa el consum ni les conductes delictives. L'Alejandro aparenta estar entrant en una fase depressiva, però en Luis aprèn a no envair el seu espai ni a qüestionar la seva relació amb el pare, ja que aquesta estratègia l'allunya del seu germà i ja ho ha entès.

Fase de comiat. Sessions 40-50

La fase de comiat (sessions 40-50) es caracteritza metodològicament per començar a espaiar les sessions. La periodicitat fins ara ha estat setmanal, i el temps de la teràpia d'una hora; des que comencem aquesta fase la periodicitat es torna quinzenal, durant les primeres cinc sessions, i mensual durant les cinc últimes.

La idea d'aquest procediment és assegurar-nos que els canvis es mantenen en el temps i fer un seguiment que ens permeti assegurar-nos que els ancoratges personals, socials i acadèmics segueixen un curs positiu.

En Luis va apropant-se a la seva mare emocionalment, des del reconeixement de la seva immaduresa i la seva falta de capacitat per a afrontar els conflictes. En l'àrea social s'ha convertit en un membre del seu grup esportiu estimat, i aporta al seu municipi participant en una organització que ajuda els animals. Una de les seves majors satisfaccions és haver ajudat ex-companys del grup radical al qual pertanyia a sortir-ne.

Actualment estudia i el seu rendiment és molt satisfactori. La seva major frustració és no poder ajudar el seu germà a sortir de casa mentre veu com l'ambient a la llar paterna es va deteriorant de manera alarmant. En Luis creu que és qüestió de temps que aquesta situació s'enfonsi, però tem que afecti de manera irreparable l'Alejandro. Actualment la seva situació és estable, viu amb els oncles al mateix municipi que el pare i la mare, i el seu pronòstic és bo.

2.6.2. Estratègies i tècniques d'intervenció

- En primer lloc, un bon **setting terapèutic** amb el suport i el compromís de la mare per a col·laborar en la teràpia abans de començar el treball, així com el suport farmacològic per a estabilitzar i poder començar a estar més tranquil per a elaborar.
- La motivació a curt termini estava assegurada pel fet de ser ell qui ha fet la demanda, però a mitjà o llarg termini, amb el perfil del seu cas, és un aspecte imprescindible que cal tenir en compte perquè els símptomes depressius en aquests casos són senyal que avança, i l'efecte rebot a curt termini és enfonsar-se.
- Acceptació incondicional, empatia i cordialitat. En el pla relacional, per a teixir un bon vincle terapèutic, li vam fer sentir el nostre suport, que no se sentís jutjat (la culpa en els adolescents per permetre's odiar els pares és molt alta), i sobretot sentir-se contingut (al principi, més complex pels nivells de ràbia acumulats i l'ansietat). Però poder canalitzar aquesta ràbia sense culpar-lo per a ell va ser alliberador.
- **Tècniques projectives.** En un primer moment, quan va arribar a teràpia amb 5 anys, els dibuixos van ser el canal de transmissió de continguts. Mitjançant el dibuix lliure es deixa que s'expressi, i després que expliqui el dibuix: en aquest cas la càrrega agressiva del que dibuixa i explica fou la clau.
 - Joc lliure. Per mitjà d'uns titelles o d'unes joguines s'explora quins personatges posa en moviment i quina dinàmica s'estableix entre ells. El joc de matar era molt repetitiu i bàsic, menjar-se i morir, i entrava en un bucle per a recrear-se.
- **Tècniques psicodramàtiques.** Permeten posar en joc les angoixes situant-les a una distància que les fa més manejables. Permet externalitzar els temors interns, els fantasmes, els poden portar a teràpia, els posem al davant i ens hi apropem per a explorar-los des d'una distància sempre que sigui protectora per al noi. Dramatitzem el que es verbalitza. Aquestes són algunes de les tècniques que es van utilitzar:

- La cadira buida. Tècnica en la qual porta persones rellevants en la seva vida per a poder parlar-hi (en diferents moments de la seva infantesa, o ara des de la seva adolescència, es permet portar el pare per a expressar-li la seva ràbia, els dubtes i les frustracions, i el germà per a oferir-li ajuda o expressar-li els seus temors).
 - Dramatitzacions internes (en imaginació guiada, per exemple, en els moments en què se sent desatès o amb poca força l'ajudem a generar un espai de seguretat intern: que digui on està, què el conforma, a qui convidaria). Posteriorment, se'l convida a guardar-s'ho perquè quan se senti trist pugui acudir-hi.
 - La família desitjada. Quan ell fantasia sobre el seu futur, maximitzem aquest moment construint la seva família ideal, quants serien, com es comportarien, quin paper tindria cadascú, com viurien...
 - L'exploració de rols (jugar a ser altres personatges, canviar-se el rol amb el pare, la mare, el germà, i potenciar l'empatia i les limitacions entre el tu i el jo) són tècniques que ajuden a expressar emocions, d'una banda, i en un segon moment a elaborar la realitat acceptant els límits i les fronteres amb la família.
- **Tècniques narratives.** L'espai entre sessions s'utilitzava per a treballar mitjançant escrits que ajuden a elaborar el treballat en sessió, d'una banda, i a generar nous continguts, de l'altra. Per mitjà d'aquest material podem ajudar a fer més conscients continguts que han quedat en l'oblit o utilitzar-los de palanca per a treballar-los en sessió. En un moment es demana al noi que escrigui una carta a aquest nen de cinc anys que arribava a sessió acompanyat de la seva mare (és una manera de començar a accedir al passat, de contactar amb la situació externa que l'envolta, i de connectar amb sentiments per a després en sessió concretar i ordenar). També en finalitzar les sessions se li demana una carta al noi que ara va adreçada al futur pare que serà, en la qual digui com li agradaria que tractés els seus fills.

2.7. Qüestions per a reflexionar

- És habitual que un cas sense tractar torni a la consulta mesos o fins i tot anys després, com passa aquí. Què podem fer per a afavorir la vinculació del pacient amb el terapeuta en els casos en què les experiències prèvies amb altres professionals de la salut poden condicionar la relació d'ajuda?
- Què hem de fer quan un cas està judicialitzat?
- Com hem d'intervenir quan un progenitor és victimari (infringeix dany a un altre) i l'altre és incapaç d'enfrontar-se a aquest rol?
- Com evitar identifications amb els nostres clients?
- Com evitar o reduir els prejudicis per idees polítiques, culturals o morals quan tractem extremistes?
- Quines són les implicacions més habituals d'una separació parental conflictiva per a fills tan petits?
- Com podem ajudar a minimitzar-les?

- Com evitar un excés d'implicació emocional en casos de nens?

3. Cas 3: conflicte de lleialtats en un punt de trobada familiar

3.1. Resum del cas

La no acceptació d'una ruptura de parella amb fills pel mig va fer que el conflicte no resolt es desplaçés cap a ells, convertint-los en dipositaris del dol no elaborat per la mare, que va abocar-los la seva frustració per la ruptura i els va transmetre ràbia cap al seu progenitor.

Quan el conflicte s'agreuja i són els menors qui fan de símptoma per a expressar el dolor perquè els progenitors no poden solucionar-ho, entren en joc terceres persones per a contenir la situació i protegir els menors. Així, doncs, en aquest cas van aparèixer advocats, el sistema judicial, serveis socials, psicòlegs i un punt de trobada familiar (PTF).

Aquest és un cas de treball en xarxa des de l'àmbit públic i des d'un punt de trobada familiar, i el treball es va portar d'una manera coordinada prevalent el benestar dels menors.

3.2. Paraules clau

Conflicte de lleialtats, treball en xarxa, punts de trobada familiar.

3.3. Plantejament de la situació

3.3.1. Motiu de la consulta

És un cas que arriba al PTF derivat dels jutjats arran d'una nova sol·licitud per part del pare, ja que amb anterioritat havien estat en un altre PTF, però se'ls va donar l'alta perquè la mare no va comparèixer durant un temps perllongat de sis mesos.

3.3.2. Aspecte que es pretén treballar

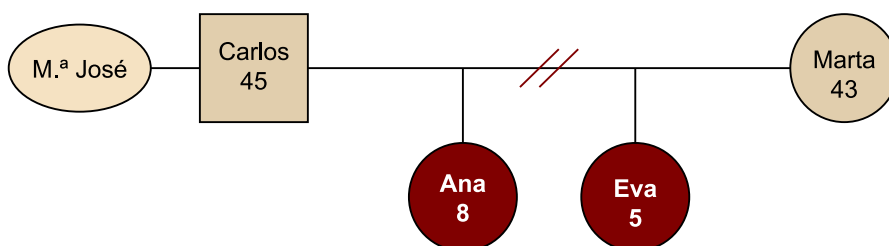
L'objectiu de treball dels PTF és fer que es compleixin les resolucions judicials per a cadascun dels casos, i en aquest el que recollia la interlocutòria era que les visites assignades al pare eren caps de setmana alterns amb pernocta de divendres a diumenge, i dimecres a la tarda, amb dret a gaudi de vacances compartides, essent el punt de trobada el lloc de lliurament i de recollida.

3.3.3. Descripció dels subjectes o dels col·lectius implicats

D'una banda, els pares i les dues filles com a nucli familiar original i, d'altra banda, els agents implicats en el cas, PTF, advocats de les parts, jutjat de família, serveis socials i psicòloga de les menors. A mesura que el conflicte va anar avançant, van sumar-se al cas més agents externs; al principi els advocats intenten intervenir, però no ho aconsegueixen; posteriorment demandes de la mare i actuació de jutjats amb resolució per a un PTF; psicòloga per a les menors i, després, serveis socials.

3.4. Antecedents i context

Figura 1

En Carlos i la Marta eren una parella que feia dotze anys que estava casada i tenien dues filles, de 8 i 5 anys.

El motiu de la ruptura de la relació és l'aparició d'una tercera persona per part d'en Carlos, amb qui decideix començar una nova relació i amb qui conviu actualment.

Quan en Carlos explica a la Marta aquesta situació, ella no ho accepta i el fa fora de casa, per la qual cosa se'n va a viure temporalment amb la seva mare fins que la situació es calmi, però el temps passa i la Marta cada vegada està més enfadada, ja que entén que el seu marit ha estat un frau, que ha viscut una mentida i que les seves filles no el mereixen perquè un bon pare no fa això a la seva família.

La Marta és filla única i té poc suport familiar perquè el seu pare va morir i no té una bona relació amb la mare; fa de mestressa de casa, no té feina remunerada i no té suports. La Marta comença a abocar la seva frustració en les filles transmetent-los com n'és de mal pare en Carlos, i tot el mal que els ha fet.

Davant de la negativa de poder veure les filles, el pare intenta intervenir primer amb ella i després amb advocats, però no arriben a cap acord. Es genera un efecte contrari en la mare, ja que cada moviment d'en Carlos per a veure les filles, la Marta el viu com un intent d'usurpació de «les seves filles» i una ofensa cap a ella per la conducta que va tenir ell. La tensió creix i la Marta comença a

protegir l'única cosa que entén que encara li queda, convertint-se en un fortí, desqualificant el pare en les seves funcions paternes amb les amistats comunes i amb les filles, considerant-lo lesiu per a les tres.

Quan el cas arriba al PTF, el pare fa un any i mig que no veu les filles. Des que la Marta l'ha fet fora de casa, intenta intervenir, contacta amb advocats i sol·licita un punt de trobada. El cas està judicialitzat perquè, d'una banda, estan pendents de la demanda de divorci i, d'altra banda, el pare ha denunciat la mare perquè no pot veure les filles. La mare, d'altra banda, ha denunciat el pare per no fer-se càrrec de les filles, en la seva cura i proteccions, abandonant-les.

3.4.1. Intervencions anteriors

Les intervencions dutes a terme anteriorment són des d'un pla jurídic, en les quals només es va aconseguir una escalada del conflicte. D'altra banda, com a conseqüència de tot això, la mare comença a dur les nenes a la psicòloga, que certifica que tenen un quadre d'ansietat i de depressió (trastorns del son, malsons, baixada de pes, irritabilitat emocional, tristesa), i que confirma la tesi de la mare per a demostrar que és fruit de l'abandonament del pare.

3.5. Exploració psicològica i psicoeducativa

Quan un cas arriba a un PTF, el primer que es fa són entrevistes a les parts per a recollir la seva vivència del conflicte, la motivació, el seu grau de col·laboració i la dissonància que hi ha entre la lectura del conflicte per part de les dues parts. És important saber que en aquests contextos les intervencions es produeixen en un context coercitiu, ja que són obligades pel jutjat, i posteriorment es donarà la informació al jutjat de la petició que recull la interlocutòria.

Així, doncs, tenim una mare que vol col·laborar en un primer moment, educada i disposada, i que exposa un arsenal d'arguments molt ben armats de la mala situació que està passant, conseqüència de les conductes de la seva ex-parella, i sobretot molt amoïnada perquè les seves filles ho estan passant molt malament i vol saber si nosaltres som capaços de tranquil·litzar-les (les primeres entrevistes van ser només d'adults).

D'altra banda, el pare està desesperat perquè fa temps que no veu les filles, i veu aquest espai com una esperança perquè canviï alguna cosa, però es mostra resignat ja que ve d'un altre PTF en el qual no va aconseguir res. El pare relata que abans que passés això tenia molt bona relació amb les nenes, ja que se n'ocupava força en el dia a dia i compartien moltes activitats. Es mostra molt sorprès d'aquesta campanya i sap racionalment que la seva ex-parella no fa bé posant les filles al mig.

En una segona entrevista citem la mare i les filles per a veure com és la relació entre elles, i ens trobem amb una mare molt ansiosa, que amb prou feines deixa parlar les nenes quan se'ls pregunta, i quan es parla del pare les insta a

dir com n'ha estat de dolent. L'actitud de les filles és d'atordiment i de preocupació, estan extremadament sensibles a l'emotivitat de la mare, ploren quan ella plora, i hi estan molt enganxades, agafades de la mà i abraçades; ens crida l'atenció la baixa diferenciació per a discriminar el que és la mare i el que són les nenes, són un tot unit i fusionat.

Quan parlem d'estar una estona sols amb les nenes per a parlar-hi, la mare s'hi nega i es violenta, amb la qual cosa impossibilita l'entrevista. En retornar-li informació sobre els objectius del PTF i les visites, es molesta i diu que són les nenes qui no volen saber del pare, que ella hi està disposada i que anar en contra seva serà fer-los encara més mal.

També citem el pare en una segona entrevista amb la seva nova parella per a avaluar com s'hi vincula i el nivell d'estrès que genera la situació. Ens trobem una parella força racional, conscients de la situació i sobretot desesperats pel temps que passa i que res no canvia.

Establim precoordinaions amb els jutjats (com que vénen d'un altre PTF i no hi ha hagut visites, a la dona se la sanciona amb un avís i una multa significativa perquè ara no obstaculitzi les visites). A causa de l'alta conflictivitat interna de la mare, se la deriva al psicòleg dels serveis socials amb la finalitat de treballar la diferenciació amb les filles i l'elaboració de la ruptura.

3.5.1. Hipòtesi, diagnòstic i orientació de la intervenció

Mare amb estil d'inclinació insegura i fusional amb altes dependències. Quan es trenca la parella, es posen al descobert totes les seves mancances, la qual cosa genera un estat confusional en les filles que les porta a presentar simptomatologia ansiosa i depressiva. De manera inconscient, ella agredeix les filles fent-les emmalaltir, perquè el símptoma d'elles sigui la justificació del seu conflicte no resolt («el pare els ha fet això»). Som davant d'un escenari de maltractament emocional en una personalitat neuròtic-histriònica (altament dependent i actuant).

3.6. Intervenció

3.6.1. Objectius de la intervenció

- Que les visites amb el pare puguin arribar a tenir lloc.
- Separar el vincle fusional d'aquesta mare amb les filles amb la finalitat que les nenes puguin expressar realment el que senten.
- Des del psicòleg de serveis socials, ajudar la mare a elaborar el dol per la separació.
- Revincular el pare amb les filles.

Per a dur a terme aquests objectius hi ha dos nivells d'intervenció. D'una banda, amb la intervenció de l'Administració pública des d'un context coercitiu amb l'assignació d'un punt de trobada com a lloc per a salvaguardar el dret dels menors a continuar tenint contacte amb l'altra part. Aquesta mesura és conseqüència d'una privació per part de la mare cap a les filles, i que està emmarcada com una situació de risc per a les menors.

D'altra banda, des del punt de trobada aquestes són les estratègies fonamentals en situacions d'aquest tipus:

- 1) Una bona **recollida d'informació** de tota la història des d'ambdues parts sense entrar a valorar el que s'explica. No ens quedem només davant dels fets greus que pot transmetre una part, o com de vegades es magnifiquen uns fets i se'n minimitzen uns altres. És important tenir un mapa de tot allò que cal recollir malgrat que les parts només expliquin la seva visió. També cal tenir en compte els diferents nivells en què es mou i interacciona la família; per a això ens és de gran ajuda partir de la teoria ecològica de Bronfrenbrenner.
- 2) **Neutralitat** davant dels esdeveniments i davant de la recerca d'aliances de les parts. La mare, mitjançant la pena i el malestar de les nenes, buscava el nostre suport per a fer-nos veure que seria dolent per a elles tenir relació amb el pare.
- 3) **Escolta activa**. És molt important tenir present en la història que transmeten què diuen i com ho diuen, i en quin lloc es col·loquen ells davant del conflicte. Mentre que el pare es col·locava en primera persona transmetent impotència i tristesa, la mare ho desplaçava cap a les filles, essent ella una víctima de la situació, i carregant el pes en la defensa de les filles.
- 4) **Clarificació del rol**. És imprescindible, com a primera mesura davant dels usuaris, explicar-los què és un punt de trobada i per a què és el nostre treball, com una manera d'ensenyar-los uns límits que aquests perfils es caracteritzen per no respectar. El nostre rol en aquest context és antagònic al seu a fora; ells transgredeixen per al seu benefici, i per això ha intervingut l'administració. Moltes vegades fan una prolongació d'un judici en aquests espais, confonent-te amb el context jurídic, i despleguen l'arsenal d'arguments perquè jutgem qui té més o menys raó. Aquest és el primer pas que hem de treballar amb els pares: som figures d'ajuda per a vosaltres com a pares, per a ajudar-vos amb els vostres fills. Aquesta mare, quan vam aconseguir que es posés en la pell de les filles pensant com enyoren el seu pare (és a dir, connectar amb les necessitats de les nenes, separant-les de les seves), va permetre alguna llicència, no per ell, ja que el seu ressentiment és lògic, però sí per elles, per a no danyar-les.
- 5) **Cordialitat**. Oferir un espai neutral amb la possibilitat d'escoltar i d'informar és quelcom complex en aquests espais carregats d'hostilitat, de

ràbia i de desconfiança, on les faltes de respecte, les amenaces i la fustigació cap al professional són una cosa freqüent. La idea és no caure en aquestes provocacions, que és des d'on estan acostumats ells, de vegades, a interaccionar, i només aconseguen alimentar el seu malestar. Si aconseguim que ens vegin d'una altra manera, les seves defenses baixen. Aquesta mare no entenia com permetíem que les filles veiessin el pare, ens va desqualificar i va amenaçar de denunciar-nos per maltractament institucional. No ens creia quan li retornàvem com havien estat les filles en la visita amb el pare. Va anar de la desconfiança cap a nosaltres i el dubte cap a les filles fins a alegrar-se per que elles estiguessin contentes.

- 6) **Observació de les interaccions familiars en les visites supervisades.** A causa de l'alta conflictivitat del cas, en un primer moment es decideix que les primeres visites del pare amb les filles siguin al centre, i amb l'observació de les interaccions pare-filles vam poder apreciar la bona qualitat del vincle, la qual cosa ens va permetre apostar i confiar per a donar més cabuda a la seva relació (transmetent-ho a la mare per a la seva tranquil·litat, informant el jutjat). És un espai idoni on per mitjà de jocs, d'objectes i de les propostes es pot veure la manera d'interaccionar. En entrevistes posteriors permet fer una devolució d'allò que s'ha observat.

Les teories en les quals se sustenten aquestes intervencions en el punt de trobada són la sistèmica i la teoria ecològica de Bronfrenbrenner. També la teoria de la inclinació i la psicologia evolutiva són rellevants per a conèixer la possible patologia del menor.

- 7) **Informes, coordinacions, reunions de casos i supervisions.** Aquests elements formen part del treball en aquest context. Els informes als jutjats, en aquest cas se'n van fer tres; el primer per a informar de les negligències detectades i de la impossibilitat de dur a terme el treball detallant-ne els motius, un de posterior per a informar sobre l'evolució del cas i com s'estaven desenvolupant les visites, i un altre de tancament perquè les visites van començar a fer-se fora del punt de trobada. Coordinacions amb els serveis socials perquè la mare acudia al psicòleg d'aquesta població per a intercanviar informació per a una millor atenció. Treball amb l'equip per a planificar com es desenvoluparien les visites, i supervisió tècnica com una manera de veure on ens bloquejava el cas, quines alternatives podíem manejar i quines emocions sustentaven les seves conductes.

És una intervenció basada a ser agent de realitat enmig d'una conflictivitat alta, en la qual les aliances de les parts fan que no sempre sigui fàcil poder desenvolupar el treball, i en la qual les tasques formen part d'una intervenció més global conformada per una part jurídica, una altra de social i una de psicològica, amb la qual cosa el treball en xarxa és imprescindible.

3.6.2. Aplicació o desenvolupament de la intervenció

La resistència de la mare al fet que les visites es produeixin està reforçada per moviments anteriors en els quals ella va aprendre que si això es repeteix, les menors no veuen el pare, així que al principi intenta el mateix moviment, davant de la qual cosa el PTF n'informa el jutjat, com així recull part de l'informe que faig.

DESENVOLUPAMENT DELS ESDEVENIMENTS

Després d'unes entrevistes prèvies amb les dues parts per a valorar la situació actual de cara al començament de les visites al punt de trobada, ens trobem l'oposició de la mare custòdia per a la realització d'aquestes, al·legant que:

- Són les filles, de 5 i 8 anys, qui es neguen a qualsevol contacte amb el pare, eximint-se ella de qualsevol responsabilitat davant de l'opinió de les nenes: «si elles no volen jo no les hi puc obligar, prou faig venint fins a aquí.

- Considera molt llargs els temps de visita que corresponen al pare, no creu adequat que les menors entrin en contacte amb l'ambient que envolta el pare (una altra parella) i tem per la seva integritat ja que el considera una persona violenta.

Totes aquestes dificultats han impedit el començament de les visites al punt de trobada, on fins a data d'avui, no s'ha dut a terme cap visita com a conseqüència de la incapacitat de la mare per a afrontar la separació amb les filles, i delegant en elles la decisió de les visites.

No es respecten els temps assignats al pare, ni en els caps de setmana ni en els períodes vacacionals.

Durant les entrevistes i les visites la mare ha passat de presentar-se al centre amb les filles, a posteriorment permetre que es quedin al carrer, per a finalment presentar-se ella sola.

- És important destacar la por i el rebuig amb el qual les menors vivencien el pare mitjançant els missatges que la part custòdia ha anat col·locant en les menors.

Després de comunicar a la mare la falta que comet per no dur a terme les visites, i davant de la dificultat de fer-li comprendre que és una responsabilitat seva que ha d'exercir sobre les menors, i els efectes que sobre aquestes està generant la privació del contacte patern unit a la imatge que els inculca sobre ell (algú violent l'única finalitat del qual és fer-los mal, així com també el seu entorn), el punt de trobada es mostra en l'obligació de:

1. Informar sobre la gravetat d'aquests assumptes de cara al desenvolupament emocional de les menors.

2. Suspendre l'ús del punt de trobada temporalment (per considerar lesiu per a les menors que se les sotmeti a aquestes falses trobades amb el perjudici que això suposa).

Després d'aquest informe als jutjats, se n'informa les dues parts, i el pare denuncia la mare per reiteració en la seva conducta. En el judici sóc cridat a declarar com a testimoni dels fets, la qual cosa fa que en la sentència s'adverteixi la mare i tornin al PTF, però aquesta vegada es decideix retallar les visites al

pare a causa del llarg període de temps que les menors han passat sense veure'l, i en un primer moment seran visites al centre supervisades per a valorar posteriorment.

El que succeeix després al PTF és un nou intent de visita amb el pare, que, com sempre, arriba abans i espera en una sala les seves filles; posteriorment arriba la mare amb les filles al centre, i veiem com ambdues es neguen a entrar, plorant i xisclant desconsoladament (ja coneixem les posades en escena de la mare), la qual cosa ens fa continuar endavant; entren i fem que la mare s'acomiadi de les filles. Davant de la impossibilitat de separar-se físicament, abraçades, agafades i plorant les tres, se les separa físicament i es convida la mare a marxar del centre, la qual cosa fa amb molta dificultat.

Posteriorment, ens quedem amb les menors tranquil·litzant-les una estona i explicant-los el procediment de la visita, semblen calmar-se una mica i les portem a la sala amb el pare. Pel passadís s'eixuguen les llàgrimes i es volen pentinar, en obrir la porta i veure'l, ambdues intuïtivament van corrent cap a ell per a abraçar-lo. Es fan petons entre ells, s'abracen i no es parlen durant una estona amb mostres d'afecte.

La sessió d'hora i mitja transcorre amb molta normalitat, parlant sobre com es troben a faltar, jugant i parlant del futur. Són nenes transformades per complet, alliberades i irrecognoscibles als nostres ulls.

En acabar la sessió s'acomiaden, i la mare espera molt ansiosa per a veure com estan les filles, desconfia que estiguin bé, els fa mil preguntes i de seguida elles s'alineen en el pensament de la mare, s'entristeixen amb ella i marxen.

Les següents visites, encara que a contracor per a la mare, es fan en el mateix to, però la mare ja està més accessible, se li dona informació de les filles i va acceptant que no pateixen per motiu del pare, sinó que pateixen perquè no es poden permetre expressar-li que estimen el seu pare. Comencen a alliberar-se d'un conflicte de lleialtats.

Posteriorment les visites s'amplien i es comencen a desenvolupar els caps de setmana alterns amb pernocta, com corresponen originalment. Es produeixen amb normalitat.

S'observa una millora radical en la simptomatologia de les nenes, conseqüència del «permís de la mare» i de «la recuperació del pare».

Posteriorment es va donar l'alta en el servei, i va haver-hi un seguiment durant tres mesos amb una entrevista per a comprovar que tot es mantenia a lloc.

La mare continua treballant amb el psicòleg per a assumir la situació i es planteja refer la seva vida amb una altra parella.

3.7. Valoració

Hi ha una gran quantitat de casos en els quals els menors són presoners de la conflictivitat no resolta dels pares, la qual cosa els genera una simptomatologia sovint no fàcil de relacionar (un dolor invisible), una violència emocional moltes vegades no resolta, perquè són molts els casos tapats en els quals no arriben a aparèixer terceres persones o agents d'ajuda, i quan ho fan l'ajuda no sempre és possible.

Aquestes filles no podien permetre's fallar a la mare, portar-li la contrària, dir-li «mamà, per a nosaltres el pare no és dolent», perquè si ho haguessin fet, el temor de ser rebutjades les hauria aniquilat, i això és el que fa que el símptoma aparegui, perquè emocionalment no és suportable i necessiten explotar per algun costat.

La poca xarxa social de la mare, la personalitat dependent i no tenir feina són factors de risc per a la baixa diferenciació i la creació d'un escenari de crisi.

El treball en xarxa, la perseverança a mirar per l'interès de les menors i la neutralitat van ser factors decisius perquè aquest cas pogués resoldre's d'una manera adequada.

3.8. Qüestions per a reflexionar

- Com es podia haver evitat abans l'escalada de confrontació?
- Com a professionals, quina part de la intervenció creieu que us hauria resultat més complexa? Argumenteu la resposta.
- En quins aspectes es pot veure afectat un menor quan els progenitors causen un dany intencionadament?
- Si us poseu en el rol de cadascun dels subjectes d'aquesta història, com creieu que reaccionaríeu?